

Essee Suomen kirjallisuuden historiassa

—

*Katri Aholainen, Ville Hänninen, Ida Lowndes,
Olli Löytty & Veli-Matti Pynttari*

Suomalaisen esseen historia on Koneen säätiön rahoittama ja Turun yliopistossa toteutettava kolmivuotinen tutkimushanke, jossa tarkastelun kohteena on kirjallisuushistorioissa suhteellisen vähälle huomiolle jäänyt laji. Hankkeessa on vahva menetelmällinen painotus. Miten yhteen lajiin keskittyvää kirjallisuushistoriaa pitäisi tutkia? Entä millaisia kirjallisuuskäsityksiä kansallinen rajausta tuottaa?

Essee on vanha ja perinteikäs kirjallisuuden laji, joka keksitään aina uudelleen. Lajin juuret ovat Michel de Montaignen teoksessa *Essais* (1580–1588), jonka jälkeen esseinä on julkaistu muodoltaan ja sisällöltään erilaisia tekstejä yli neljän vuosisadan ajan. Vaikka esseen arvostus on kasvanut Suomessa viime vuosikymmeninä (Pynttari 2014), kirjallisuushistoriallisesti laji on jäänyt marginaaliseen asemaan. Suomalaisen esseen historiasta on julkaistu vain muutama lyhyt yleisesitys (Tarkka 1970, Riikonen 1990, Korhonen 2013), eikä esseistienä tunnetuista kirjailijoista ole tehty kattavia tutkimuksia. Vaikka essee on nykyään Suomessa varsin näkyvä kirjallisuudenlaji, se ohitetaan usein kaunokirjallisuuden kummajaisena.

Esseetä on pidetty määritelmiä karttavana lajina, jolle on tyypillistä lajiominaisuuksien sekoittuminen. Hybridilajina esseetä kuvastaa samanaikainen pienuus ja suuruus: omana erillisenä lajinaan se on kirjallisuushistoriallisesti varsin harvalukuinen, mutta samanaikaisesti ottaa omakseen kaikki mahdolliset aiheet ja lähilajien muodolliset ominaisuudet (Wampole 2024, 4). Lajinimen etymologia korostaa yrittämistä ja kokeilua (ransk. *essayer*), mikä on näkyvissä myös ensimmäisissä nimen suomennoksissa, joissa esseestä käytettiin nimitystä ”koelma” (Riikonen 1990, 17). Esseen määrittelemisen monimutkaisuus liittyy siihen, että esseetä voi ajatella samanaikaisesti sekä kirjallisuuden lajina (*literary genre*) että keskeneräisyyttä ja kokeilemistä korostavana kirjoittamisen muotona (*mode of writing*) ilman, että kumpaakaan asetetaan etusijalle (Wittman & Kindley 2023, 2). Esseen historiaan kohdistuvan tutkimuksen kannalta olennaista onkin tämän kahtalaisuuden ylläpitäminen: kuinka ottaa huomioon joko aikanaan tai jälkikäteen esseiksi nimetyt tekstit unohtamatta varsin monilukuista esseemäisten tekstien joukkoa, joita ei ole nimetty esseiksi?

Hankkeen ensimmäisenä tavoitteena on kerätä yhteen ja tuottaa tietoa esseestä ja sen historiasta Suomessa 1800-luvun lopulta nykypäivään. Meitä kiinnostavat suomalaisen esseekirjallisuuden monet muodot, niiden yhteydet lajin ylijarjaiseen perinteeseen sekä aiemmin näkymättömiin jääneet esseekirjailijat. Haluamme samalla vahvistaa esseen katveeseen jäänyttä asemaa osana kirjallista kenttää Suomessa ja antaa eväitä myös esseistisen kirjoittamisen opettamiseen ja opiskeluun.

Toisena tavoitteenamme on kehittää kirjallisuushistorian kirjoittamisen teoretisointia. Osallistumme kirjallisuushistorian kirjoittamista koskevaan teoreettiseen keskusteluun, erityisesti siitä näkökulmasta, miten kirjoittaa

yhteen lajiin keskittyvää kirjallisuushistoriaa. Kehitämme näin teoriaa, jossa yhdistyvät kirjallisuushistoria ja lajikysymys. Samalla pohdimme kysymystä ”suomalaisuudesta” aineiston määrittelyssä ja osallistumme näin teoreettiseen keskusteluun kirjallisuushistorioiden ylijärjestyksestä.

Kolmanneksi kehitämme menetelmiä esseiden tutkimukseen. Testaamme kirjoittamisen tutkimusta ja digitaalisen humanismin metodeja esseiden tutkimuksen menetelmänä sekä yhdistämme niitä temaattiseen lähilukuun. Kehitämme näin työvälineitä, joilla tutkia esseitä lajin hybridisyyden huomioon ottaen. Kehittelemämme tutkimusmenetelmät avaavat uusia näkökulmia tapoihin, joilla kirjallisuus on vuorovaikutuksessa kulttuurisen ja yhteiskunnallisen ympäristönsä kanssa.

Kehittelemällä yhteen genreen kohdistuvaa kirjallisuushistorian kirjoittamista hanke osallistuu laajempaan keskusteluun kirjallisuushistoriallisesta tutkimuksesta. Edeltäjiensä lailla se ottaa kantaa kirjallisuushistorian keinoihin ja päämääriin, kirjallisuuden luokitteluun (lajit, periodit, tyyliunnot, kansalliset rajaukset) ja tutkimuksen sisältämiin kirjailija- ja kirjallisuuskäsityksiin, mutta tekee tämän korostetusti esseiden näkökulmasta

Hankkeen aineisto koostuu Suomessa ensisijaisesti kirjamuodossa julkaistusta suomen- ja ruotsinkielisestä esseekirjallisuudesta, mutta kattaa myös sanoma-, aikakaus- ja kirjallisuuslehdissä ilmestyneet essee (esim. *Valvoja-Aika*, *Nya Argus*, *Tulenkantajat*, *Ny Tid*, *Nuori Voima*, *Parnasso*, *Tuli&Savu*). Hankkeessa hyödynnetään Kansalliskirjaston digitoimia 1800-luvun sanomalehtiä, jotka ovat avoimesti käytettävissä sähköisesti. Aiemmin näkymättömiin jääneiden sanoma- ja aikakauslehdissä ja muualla julkaistujen esseiden löytämiseksi hankkeessa kehitetään keinoja esseiden tunnistamiseksi Kansalliskirjaston kokotekstitietokannoista.

Hankkeen kansallinen rajaus koskee ennen kaikkea aineiston muodostamista. Hankkeen teoreettisissa lähtökohdissa korostetaan esseelajin ylijärjestyksen luonnetta: erityisen ”suomalaisen esseiden” määrittämisen sijasta hankkeessa tutkitaan, minkälaisia muotoja esseet on Suomen kontekstissa saaneet. Esseiden lajin kannalta kansallinen rajaus onkin keinotekoinen, mutta samalla se on esseekirjallisuuden tulkinnan ja merkityksellistämisen kannalta välttämätön.

Hankkeessa sovelletaan ja testataan erilaisia tutkimusmenetelmiä, jotka valottavat esseitä hankkeen tutkimuskohteena erilaisin teoreettisin käsittein. Hankkeessa yhdistellään metodologisesti urauurtavalla tavalla toiminnallista ja osallistuvaa kirjoittamisen tutkimusta ja digitaalisia tilastollisia menetelmiä. Lähtökohtana on esseistinen kirjoittamalla tutkiminen, jossa tunnistetaan ja tunnustetaan kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen arvottava luonne, mutta otetaan tuo perinne samalla (itse)reflektiivisen tarkastelun kohteeksi. Esseistisen kirjoittamisen onkin todettu sopivan juuri esseistä kirjoittamiseen; näin on pitkälti toimittu esimerkiksi englanninkielisen esseiden historiaa ja ominai-

suuksia analysoitaessa (Karshan & Murphy (toim.) 2020; Aquilina, Wallack & Cowser Jr. (toim.) 2022; Wittman & Kindley 2022).

Kirjoittamalla tutkimista harjoitetaan ja kehitetään hankkeen jäsenten muodostamien luku- ja kirjoituspajojen avulla. Niissä noudatetaan hankkeessa kehiteltävää systemaattista toimintamallia, jossa kollaboratiivisen lähiluvun ja kirjoittamisharjoitusten avulla tavoitellaan ymmärrystä eri aikakausien esseekäsitysten ja -kirjoittamisen eetoksesta. Luku- ja kirjoituspajaharjoitteiden purkamisessa käytetään autoetnografisesta tutkimuksesta tuttuja keinoja, joissa tutkija kirjoittaa itsensä sisään tutkimuskohteeseen. Tämä edellyttää reflektiivisyyttä, joka autoetnografisessa tutkimuksessa tarkoittaa sen tunnistamista ja huomioon ottamista, että tutkija on aina osa tutkimaansa maailmaa ja että tiedon tuottaminen on kontekstisidonnaista ja kielellisesti välittyntä. Tekemällä oman roolinsa näkyväksi tutkija antaa lukijalle mahdollisuuden arvioida kykyään, keinojaan ja mahdollisuuksiaan tuottaa tietoa käsittelemästään aiheesta. (Rannikko & Rannikko 2021.)

Kirjoittamalla tutkiminen ei tarkoita perinteisempien analyysimenetelmien hylkäämistä vaan täydennämme luku- ja kirjoituspajoissa tuotettua tietoa kontekstuaalisen lähilukemisen ja temaattisen sisällönanalyysin keinoin (esim. Kortekallio & Ovaska 2020). Kirjallisuushistorioiden ja muiden esseetä määrittävien tekstien diskursiivisen analyysin ohella hankkeessa käytetään digitaalisen humanismin alaan kuuluvia määrällisiä ja tilastollisia menetelmiä sen arvioimisessa, millä tavalla esseeksi kutsuttava kirjallisuus yleistyi Suomessa 1800-luvulta 2000-luvun ensimmäisille vuosikymmenille tultaessa.

Kirjallisuus

- Aquilina, Mario, Nicole B. Wallack, Bob Cowser Jr (toim.) 2022. *The Edinburgh Companion to the Essay*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Karshan, Thomas & Kathryn Murphy (toim.) 2020. *On Essays: Montaigne to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Korhonen, Kuisma 2013. Esseistiikan uudet kuviot. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus I*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiainluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi. Helsinki: SKS, 304–314.
- Kortekallio, Kaisa & Anna Ovaska 2020. Lähilukeminen ennen ja nyt: Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (3), 52–69. DOI: 10.30665/av.95530.
- Pynttari, Veli-Matti 2014. Essee, laji ja buumi. Huomioita viimeaikaisen suomenkielisen esseekirjallisuuden lajista. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, (3), 33–39. DOI: 10.30665/av.74954.
- Rannikko, Anni & Petri Rannikko 2021. Autoetnografia ja vaikenemisen kulttuuri. Teoksessa *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Toim. Sanna Ryyänen & Anni Rannikko. Helsinki: Gaudeamus, 57–81.

- Tarkka, Pekka 1970. "Essee". Teoksessa *Suomen kirjallisuus VIII*. Toim. Pekka Tarkka. Helsinki: SKS & Otava, 227–265.
- Riikonen, H. K. 1990. *Mikä on esse?* Helsinki: SKS.
- Wampole, Christy 2024. Introduction. Teoksessa *The Cambridge History of The American Essay*. Toim. Christy Wampole & Jason Childs. Cambridge: Cambridge University Press, 1–12.
- Wittman, Kara & Evan Kindley 2023. Introduction. Teoksessa *The Cambridge Companion to the Essay*. Toim. Kara Wittman & Evan Kindley. Cambridge: Cambridge University Press, 1–14.